

postižení vlivu jeho třídní příslušnosti. Mnohé pojmy by vyžadovaly podrobnějšího vymezení. To platí nejen pro takové, jako je pozice a role, jejichž chápání v marxisticko-leninské psychologii je značně nejednoznačné, ale i pro takové, jako je kolektiv, definovaný střídavě jako jakákoli malá skupina nebo jako normativně určený, vývojově vyšší typ skupiny.

Vzhledem k častému odkazování na kritický rozbor různých směrů nemarxistické sociální psychologie chybí v publikaci alespoň stručné souhrnné pojednání o těchto přístupech. Rekapitulace dějin řízení končí poněkud předčasně u využívání mezilidských vztahů, zatímco novější koncepce, nepřímo připomínané v odkazovém aparátu, nejsou zmíněny. Za hlavní problém, spjatý s publikací recenzované práce, považují nejasnost v otázce jejího adresáta. Pro pracovníky příbuzných oborů přináší tato práce potřebnou systematickou informaci o nejnovějších poznatcích z oblasti sociální psychologie řízení. Tyto poznatky ovšem mnohdy v jiných teoretických souvislostech představují součást obecných sociálně psychologických a sociologických vědomostí. Na druhé straně právě to, co představuje novou informaci pro vedoucí pracovníky, co je nejžádanější z hlediska praxe, může zaniknout v rámci odborné terminologie i profesionálně poměrně úzce zaměřené edice. A vzhledem ke kvalitám recenzované práce by to znamenalo zbytečné nevyužití toho, co publikace poskytuje.

Jan Vlášil

L. A. Gordon — E. B. Klopov — L. A. Onikov: Čerty socialistického obrazu žití: byt gorodských rabočich věra, segodňa, zavtra (Rysy socialistického způsobu života: mimopracovní činnost městských pracujících věra, dnes a zítra)

Moskva, Znaniye 1977, 158 s.

Znovu se setkáváme se známou autorskou dvojicí (tentokrát v „rozšířeném“ vydání) nad knihou, která se zabývá problematikou jedné ze součástí socialistického způsobu života — „bytu“(1) — v tomto případě mimopracovní činnosti městských dělníků, jejím vývojem a přeměnami v průběhu budování sovětské společnosti i jejími dalšími perspektivami.

Zdokonalování socialistického životního způsobu tvoří v současné etapě rozvoje sovětské společnosti podstatu dalšího sociálního pokroku; spočívá v zabezpečení plného blahobytu a svobodného, všestranného rozvoje všech členů společnosti. Způsob života definují autoři jako souhrn lidských životních činností ve všech jejich formách a projevech; vedle výrobní a společensko-politické oblasti sem patří „byt“ jako sféra nevýrobní životní činnosti. Tato sféra je organizována společností zprostředkovaněji a méně formálně než činnost v ostatních oblastech, závisí více na individuálních vlastnostech, přáních a snahách lidí a dotýká se především jejich osobního a rodinného života (s. 3).

Další rozvoj socialistického způsobu života není možný bez zdokonalování ve všech jeho oblastech, tedy i ve sféře mimopracovní činnosti, která v minulosti vzhledem ke známým objektivním i subjektivním okolnostem do jisté míry zaostávala.

Společnost musí působit na přeměnu mimopracovní oblasti v sociální faktor, který — tak jako práce a společensko-politický život — hraje důležitou a aktivní roli při výchově lidí a formování nového člověka. Mnohé problémy výstavby komunistické společnosti, zvláště komunistické výchovy pracujících, záleží právě na tempu rozvoje a zdokonalování socialistického charakteru mimopracovní sféry. Tento proces je spjat přirozeně i s některými potížemi, které jsou podmíněny jednak tím, že je třeba na rozvoj materiální základny mimopracovních činností vynaložit ještě mnoho prostředků, jednak vyplývají ze samé jejich podstaty, složitosti a nejednoznačnosti funkcí a vztahů s vnějšími faktory. Právě neformálnost, která je podmínkou pro realizaci funkcí mimopracovní sféry, je zároveň zdrojem potíží, s nimiž se setkává společnost při snahách ovlivnit ji. Praktický význam mimopracovních činností v pod-

(1) V češtině není, jak známo, adekvátní korelát pro pojem „byt“; životní způsob je pojem příliš široký, život v mimopracovní

době ne zcela výstižný. S vědomím jisté nepřesnosti budeme proto v dalším textu pojem „byt“ překládat jako „mimopracovní činnost“.

mínkách rozvinutého socialismu zvyšuje aktuálnost prohloubení vědeckých výzkumů v této oblasti, jak zdůrazňuje i XXV. sjezd KSSS.

* * *

Kniha je věnována rozboru tendencí v rozvoji mimopracovních činností v průběhu budování sovětské socialistické společnosti a nastínění jejich perspektiv pro příštích 10–15 let. Zaměřuje se přitom na mimopracovní činnost městské dělnické třídy, která jako dnes nejpočetnější třída sovětské společnosti je zároveň rozhodující pro určení nejdůležitějších směrů zdokonalování v této oblasti.

K problému přistupují autoři sociálně historicky — analyzují změny ve vývoji jednotlivých částí i celku mimopracovních činností v jejich retrospektivě a na tomto základě nastiňují jejich perspektivy pro období rozvinutého socialismu.

Prognóza není výsledkem pouhé extrapolace předchozího vývoje. Autoři berou v úvahu kvalitativní změny, které se během budování socialismu udály, a doplňují je údaji o chování a časových položkách předních vrstev dělnické třídy z konce šedesátých let, vycházejíce z předpokladu, že jejich úrovně postupně dosáhnou široké masy dělníků.

Práce vychází z celkové charakteristiky přeměn v obsahu a funkcích mimopracovních činností. V předrevolučním Rusku předurčoval kapitalistický a maloměstský způsob života většinu pracujících k čistě „reprodukcí“ existenci a funkcí mimopracovních činností bylo především obnovení sil, výchova dětí a zabezpečení hospodářských potřeb rodiny. Tyto funkce hrály vážnou roli v mimopracovní sféře života většiny obyvatel měst i v prvních letech sovětské společnosti, kdy ekonomická zaostalost nebyla ještě překonána. Vybudování socialismu a vítězství socialistických vztahů vytvořily podmínky pro zcela jiný životní způsob. Konečným cílem výroby v podmínkách socialismu je zabezpečení všestranného rozvoje osobnosti, zdokonalování, obohacování lidského života. Socialistický způsob života stále jasněji nabývá „rozvojové“ orientace. Jeho reprodukční elementy se postupně stávají pouhým základem pro složitější formy činnosti, spjaté s rozvojem člověka.

Přechod od reprodukčního k rozvojovému způsobu života se projevuje i ve funkcích mimopracovních činností. Sociální přeměny ve společnosti, zvyšování kultury, zkrácení pracovní doby odkrývají možnosti pro takové způsoby mimopracovní činnosti, které nejsou zaměřeny pouze na obnovu sil a výchovu dětí, ale přispívají k duchovnímu a fyzickému zdokonalování člověka, nabývání nových vědomostí a znalostí, uspokojení v tvůrčí aktivitě a seberealizaci.

Rozvoj a zdokonalování osobnosti tvoří jednu z objektivních funkcí mimopracovních činností a v mnohém určuje i jejich další přeměny. S rozvojem příslušných průmyslových odvětví a systému služeb dochází ke snižování tradičních — hospodářských a obslužných — funkcí a k posilování jejich rozvojových stránek. Rekreační a výchovné funkce mají své stále místo v současné i budoucí struktuře mimopracovních činností, mění však části svůj charakter a některými aspekty se prolínají s jejich rozvojovými funkcemi (v socialistické společnosti odpočinek i zábava jako nezbytné elementy obnovení sil často vystupují i jako prostředky rozvoje osobnosti; to se týká i výchovné funkce).

Důležitým rysem mimopracovních činností, jak již bylo zdůrazněno, je jejich mnohem menší formálnost, než je tomu u činností výrobních; svojí podstatou si zachovávají především osobní a rodinný charakter. Předpokládají proto i rozvoj specifických, nepřímých forem organizace, ponechávajících člověku dostatečnou svobodu výběru, umožňující každému jednotlivci i každé rodině vytvářet každodenní život v souladu se specifickými potřebami a zvláštnostmi, ovšem zároveň přispívat ke zdokonalování osobnosti a posilovat jednotu společenských a individuálních zájmů. Sociálně ekonomické a kulturní změny probíhající v sovětské společnosti, stejně tak jako důsledky vědeckotechnické revoluce podmiňují proces formování nového poměru mezi funkcemi mimopracovních činností a růst zdravých forem jejich sociální organizovanosti. Přesun těžiště do rozvojových funkcí mimopracovních činností vyjadřuje hlavní směr přeměn, které se projevují téměř ve všech konkrétních druzích každodenní činnosti (s. 27).

Na rozdíl od kvantitativního, extenzivního charakteru počátečních změn jsou současné přeměny kvalitativní a intenzivní. Nelze proto mechanicky extrapolovat tendence předešlých etap při určování perspektiv budoucího rozvoje. Zde je nutná hluboká analýza, která celkový směr a zákonitosti změn zpřesňuje co možná nejúplnějším výčtem zvláštností mimopracovních činností v každé z jednotlivých etap rozvoje socialismu.

Z těchto základních skutečností a metodologického přístupu vycházejí autoři i v analýze jednotlivých konkrétních činností městských dělníků. Na základě boha-

tého faktického materiálu — výsledků sociologických výzkumů a statistických dat — je sledován vývoj v oblasti zkracování domácí práce, rozvoje každodenního kulturního života (zde je zahrnuta jak problematika vnímání a osvojování kulturních hodnot — televize, kino, četba, tak neprofesionální tvořivosti i tendence spojování práce se vzděláváním, studiem) a zdokonalování ostatních druhů mimopracovních činností (tělesné výchovy a sportu, mimorodinných styků, činností s dětmi) v jednotlivých obdobích budování sovětské socialistické společnosti.

Interpretace kvantitativních údajů je spjata s podnětnou kvalitativní analýzou, která zvažuje jednotlivé faktory, osvětluje vztahy a souvislosti této složité problematiky v konkrétním historickém a sociálně ekonomickém kontextu. Přináší četné podnětné náměty pro další řešení a nastiňuje perspektivní trendy. Rozbor je dokumentován názornými a přehlednými tabulkami v příloze.

* * *

Změny charakteru mimopracovních činností městského obyvatelstva z kvantitativního hlediska se nejzřetelněji projevíly ve *zkrácení domácích prací*. V průběhu padesátileté historie sovětského státu se zmenšily průměrně na polovinu (s. 28). Tato skutečnost odráží zároveň změny funkcí mimopracovních činností, posun od hospodářsko-ekonomických funkcí k rozvojovým a zespolečenštění řady funkcí.

Problém tvoří určitá sociální nerovnoměrnost v rozdělení domácí práce, a sice především přílišné přetížení zaměstnaných vdaných žen a matek domácími pracemi se všemi negativními důsledky pro jejich další rozvoj. V rámci dalšího zdokonalování socialistického způsobu života je třeba zaměřit se tedy na ty formy zkracování domácí práce, které nejefektivněji přispívají k ulehčení domácí práce žen, tj. především na rozšiřování a zvyšování úrovně služeb. K překonání nerovnosti může rovněž přispět diferencovaný přístup ke zkracování pracovního dne se zvýhodněním zaměstnaných matek nedospělých dětí.

Zkracování domácí práce není jediným odrazem přeměn v charakteru mimopracovních činností. Obohacování jejich funkcí a pronikání rozvojových prvků se zřetelně projevuje ve zvyšování délky a významu těch činností, jež jsou těsněji spjaty s volným časem, osvobozeným od nutných povinností v rozšíření a složitějších formách *každodenního kulturního života*, v intenzivním spojení mnoha mimopracovních činností s působením kulturních institucí — tisku, televize, rozhlasu, kina, divadla, výchovného a vzdělávacího systému, neprofesionální tvořivosti atd.

Skutečnosti vedoucí ke snižování domácí práce podmiňují zároveň rychlý rozvoj kulturního života, jeho pronikání do každodenních mimopracovních činností širokých lidových mas. Zkracování domácí práce a rozšiřování činností spjatých s účastí v kultuře se navzájem ovlivňují, jejich zpětná vazba však nemá zdaleka mechanický charakter. Zkracování a ulehčování domácích prací vytváří časový prostor pro kulturní činnosti a rozvoj duševních a fyzických sil člověka. Růst kultury, vzdělanosti vede k takové změně struktury potřeb, která je faktorem omezení délky domácí práce.

V období od první poloviny dvacátých let do konce šedesátých let vzrostla délka každodenních kulturních činností v mimopracovní sféře života průměrně 2,5krát — ze 7 na 17 hodin týdně (s. 47). Mimopracovní činnost sovětských lidí přestala mít charakter především hospodářské formy životní činnosti a nabyla komplexního, kulturně hospodářského zaměření. Podle dat o trávení času předních skupin dělníků lze usuzovat, že v nedaleké budoucnosti budou kulturní činnosti tvořit nejdelší polozku v mimopracovní sféře života městského obyvatelstva.

V podmínkách vybudování vyspělé socialistické společnosti a jejího dalšího zdokonalování v období padesátých až sedmdesátých let je rychlejší charakter rozvoje každodenního kulturního života spjat s větším růstem materiálního blahobytu pracujících a s potřebami výroby v epoše vědeckotechnické revoluce. Přímé působení těchto faktorů převyšuje vliv přílivu venkovského obyvatelstva do měst. Vzrůst kultury městského i venkovského obyvatelstva dosáhl mnohem vyšší úrovně a rychlejších temp než v počátečních stadiích kulturní revoluce. Dochází k rozšíření úplného středního a vyššího vzdělání. Upevňuje se materiálně institucionální základna každodenního kulturního života. Zvýšily se náklady knih, časopisů a novin, rozšířily knihovní fondy, televize vysílá na území, kde žije zhruba $\frac{3}{4}$ obyvatel státu, rozšířila se síť kin, večerních i dálkových škol (s. 53). Růst vzdělanosti přispívá ke vzniku složitějších kulturních zájmů a potřeb. Rozvoj materiální základny dává možnosti pro jejich realizaci.

V důsledku celkového působení těchto procesů jsou urychlovány přeměny v každodenním kulturním životě, dochází ke kvantitativnímu i kvalitativnímu zdokonalování mimopracovních kulturních činností. Ve srovnání s předchozím obdobím došlo k jejich celkovému (trojnásobnému) prodloužení (s. 54). Faktory, které tuto změnu ovlivnily, mají trvalý charakter, a je proto možno očekávat, že délka i rozšířenost

každodenního kulturního života se budou i nadále zvyšovat. O tom svědčí i údaje o předních skupinách dělníků.

Zákonitosti rozvoje mimopracovních kulturních činností se plněji a bohatěji projevují v pohybu těchto jednotlivých činností, v jejich měnícím se vzájemném vztahu. Tyto přeměny umožňují určit jak celkový růst každodenního kulturního života, tak zvláštnosti rozvoje jeho jednotlivých stránek, odhalit změny jejich místa a role v celém systému mimopracovních činností spjatých s účastí v kultuře a v celém způsobu života. V padesátých až sedmdesátých letech dochází především k všeobecnému rozšíření kulturních činností spojujících odpočinek a zábavu se získáváním informací a kulturních hodnot — četby, návštěvy kina a divadla, jako nový prvek se objevuje televize. Masové rozšíření televize (v roce 1975 ji vlastnilo 74 % rodin (s. 59) zároveň vyvolalo určité problémy; ve svém celku však v socialistické společnosti vede nikoli k ochuzení každodenního kulturního života, ale k jeho mnohotvárnější a složitější struktuře. Stálý růst vzdělanosti přibližuje podíl času věnovaného sledování televize, četbě a návštěvě kina a divadla k racionální proporcí. Zákonitý charakter uchovávaní dostatečně složité struktury kulturních potřeb ve volném čase v padesátých až sedmdesátých letech dává možnost předpokládat, že podobný vývoj bude pokračovat i v příštích desetiletích (s. 63).

Socialistická společnost má možnost působit na strukturu kulturních činností prostřednictvím plánovacích, organizačních a výchovných opatření. V této souvislosti jsou zajímavé a podnětné úvahy týkající se možnosti rozšíření a přeměny funkcí televize.

Aby však mimopracovní činnosti nabývaly skutečně rozvojové funkce, je třeba, aby se vedle výše uvedených činností rozvíjela i aktivní *neprofesionální tvořivost*, která je jedním z předpokladů všestranného rozvoje osobnosti. Zvláštní význam má v podmínkách současného stupně rozvoje vědeckotechnické revoluce, kdy dosud zdaleka ne každá práce má tvůrčí charakter a neodpovídá tempu růstu vzdělanosti. Tvořivá účast v kulturním životě, spojení tvorby s odpočinkem a zábavou jsou důležitým předpokladem rozvoje osobnosti a překonání některých specifických protikladů současnosti. V padesátých až sedmdesátých letech silně vzrostla umělecká amatérská tvořivost (počet členů kroužků umělecké tvořivosti se zvýšil 2,5krát, z 3 miliónů lidí na 7 miliónů). Značný byl i růst technické tvořivosti pracujících (zatímco v roce 1950 počet vynálezců a zlepšovatelů tvořil jen 0,5 miliónů lidí, v roce 1974 to byly již 4 milióny (s. 68).

Přes vysoké tempo rozvoje však ani umělecká, ani technická tvořivost nedosáhla dosud všeobecného masového rozšíření (umělecké tvořivosti se účastní jen 7 % obyvatel země, technické méně než 5 % pracujících v oblasti materiální výroby (s. 69). Ve městech je technická tvořivost rozšířena o něco více a umělecká méně než na vesnici. Nedostatečné rozšíření vlastní tvořivosti, její nepřiměřenost kulturním potřebám v socialismu tvoří jednu z hlavních disparací současného rozvoje mimopracovních kulturních činností, odklon od jejich optimálního složení.

Charakteristickým rysem mimopracovních kulturních činností značného a stále se zvyšujícího počtu sovětských lidí je *spojení práce s organizovaným studiem a uvědomělým sebevzděláváním*. S rozšiřováním různých forem spojování práce a studia je spjat jeden z nejdůležitějších směrů zdokonalování mimopracovních činností, vyvolaný společenskými a výrobně ekonomickými potřebami socialismu, zvláště v epoše vědeckotechnické revoluce.

Rozvoj studia při zaměstnání v posledních desetiletích neprobíhal nepřetržitě, ale s výkyvy, jako odraz konkrétních historických okolností. Rozšíření a délka organizovaného dálkového studia dělníků a zaměstnanců je v současné době dvojnásobně vyšší než v předválečných a prvních poválečných letech (s. 77). Hluboká zákonitost rozšiřování studijních forem mimopracovních činností za socialismu umožňuje předpokládat, že i v dohledné budoucnosti zůstane důležitým rysem socialistického životního způsobu spojování práce se studiem. Může se však změnit vzájemný poměr jednotlivých forem studia.

Perspektivně bude třeba uskutečnit přestavbu večerních škol a jejich postupné spojení s jinými způsoby vzdělávání dospělých. Proces vědeckotechnické revoluce způsobuje, že základem kvalifikace stále většího počtu pracujících se stávají nejen úzce odborné znalosti, ale i celková kulturní úroveň a širší vědomosti. Z toho vyplývá, že organizované studium se v blízké budoucnosti změní v neustále obnovovanou činnost v průběhu života převážné většiny pracujících. S mírou pronikání vědeckotechnické revoluce se bude rozvíjet jediný systém stálého a všeobecného přístupu pracujících ke vzdělání. Celkový počet studujících z řad pracujících bude tvořit 15–20 % (s. 81). To vyžaduje i novou organizaci studijní činnosti dospělého obyvatelstva, aby neprobíhala na úkor zkracování jiných důležitých mimopracovních

činností. Neustálé vzdělávání v průběhu aktivního života je možné jen v případě, jestliže doba studia dospělých bude považována zčásti za aspekt pracovní doby.

Mezi další druhy mimopracovních činností náleží *tělesná výchova a sport*, aktivní odpočinek, jejichž význam pro zdraví člověka v souvislosti se změnami podmínek života neustále vzrůstá. Průměrná délka sportovních činností u městských dělníků se zvýšila ve srovnání s předválečným obdobím několikanásobně. To však neznamená, že jejich nynější zastoupení odpovídá naléhavým společenským potřebám. Rozšíření tělovýchovy a sportu lze považovat za dostatečné jen v případě, stane-li se součástí každodenního života větší části obyvatel, především ve městech. Dosud jen 5 % dělníků a zaměstnanců se zabývá sportem pravidelně a 10 % občas (s. 84).

Celkové rozšíření tělovýchovy a sportu v průběhu nejbližších jednoho až dvou desetiletí může zabezpečit pouze cílevědomé a plánovitě formování návyku ke sportu, současně s rozšiřováním materiálně organizační základny pro sportování a turistiku.

Nedílnou součástí mimopracovních činností jsou neformální *společenské styky* lidí ve volném čase. Je třeba je kultivovat ve směru ke zdravým a žádoucím společenským projevům a vytvořit pro jejich realizaci vhodné materiálně organizační podmínky.

K přeměnám dochází i u takových stálých stránek mimopracovních činností, jako je péče rodičů o děti, jejich *činnosti s dětmi*. Změny se týkají místa a role činnosti rodičů s dětmi v systému mimopracovních činností. Celková délka těchto činností se zvýšila trojnásobně až pětinasobně (s. 94). Výchova v rodině se stále těsněji prolíná se společenskou výchovou. Význam činností s dětmi v rámci rozvoje socialistického způsobu života je stále závažnější. Zkrácení domácí práce a rozšíření forem studia částečně uskutečňovaného v pracovní době umožní i prodloužení společných činností rodičů s dětmi.

Je však třeba počítat s tím, že větší složitost společenského života v podmínkách vyspělé socialistické společnosti a pokračující vědeckotechnické revoluce vyvolá nové potřeby výchovy mladého pokolení a zároveň nastolí nové, v minulosti neexistující problémy. Je nutno zvýšit úroveň výchovných znalostí a dovedností rodičů ve vztahu ke starším dětem. Situace vyžaduje přejít od živelné k uvědomělé rodinné výchově, vytvořit systém speciálních zařízení pro pedagogické studium rodičů, vytvořit síť pedagogických a psychologických poraden. Zároveň je účelné rozšiřovat funkce školy a ke studijně výchovným úkolům připojit mimostudijní a sportovní činnost s dětmi a sféru práce s rodiči.

Velmi podnětná a přínosná je závěrečná, syntetická část knihy, která se zabývá problematikou zdokonalování mimopracovních činností z hlediska ideálu komunistické společnosti. Pokouší se zformulovat racionální normu ideálního modelu mimopracovních činností a systém jeho ukazatelů. Tento přechod od přírodně historického k normativnímu, hodnotovému rozboru tvoří logické dovršení analýzy orientované na prognózu sociálních jevů.

Ze skutečnosti, že zdokonalování socialistické společnosti předpokládá aktivní formování podmínek pro dosažení vytyčených cílů, vyplývá nutnost rozpracovat systém ukazatelů vyjadřujících více či méně konkrétně podstatu těchto cílů, přetvořit obecně teoretické, kvalitativní představy o společenském ideálu či jeho stránkách v racionální normativy. Takové normativy dávají představu o základních cílech společenského pokroku a jsou zároveň měřítkem umožňujícím zhodnotit stupeň, jehož bylo při realizaci cíle dosaženo.

Společenský ideál je výrazem nejobecnějších a dlouhodobě působících sociálně historických zákonitostí. Racionální normy a normativy jsou konkrétním odrazem cílů sociálního rozvoje a vyjádřením společenských potřeb v určitém kratším časovém období. Volba optimální varianty a podrobné zpracování rozvinutého systému konkrétních cílů a racionálních normativů tvoří nutnou podmínku sociálního plánování a řízení sociálních procesů.

Již několik let se v plánování používá soubor hodnotových normativů, charakterizujících úroveň i složení racionální spotřeby, tzv. racionální spotřební rozpočet rodiny, i některé další hodnoty. Práce nad racionálními normativy v široké oblasti sociálního života se však teprve rozvíjejí. Socialistická společnost potřebuje sestavit racionální normativy každodenní životní činnosti. Jeho důležitost je tím větší, že tvoří základ pro další normy, podrobně charakterizující jednotlivé stránky chování. V tomto smyslu zpracování celkového normativu každodenních životních činností se v současné době jeví jako jeden z neaktuálnějších problémů výzkumu způsobu života celkově a mimopracovních činností zejména.

Na základě těchto premis navrhuji autoři sestavit *racionální časový rozpočet*, který by z hlediska uspokojování společenských potřeb vyjadřoval žádoucí složení časových položek, žádoucí strukturu chování, intenzitu jednotlivých činností v prů-

běhu týdenního cyklu vzhledem k určitým — sociálním, věkovým, kulturním, teritoriálním atd. skupinám obyvatelstva (s. 113). Vztahoval by se k perspektivnímu období jednoho až dvou desetiletí. Na příkladě sestavení racionálního časového rozpočtu městských dělníků je objasněna metodika jeho výpočtu. Vychází z časových položek týkajících se předních skupin, doplněných o závěry vyplývající ze srovnání s potřebami společenského ideálu a reálnými tendencemi rozvoje. Racionální normativ zde vystupuje jako model umožňující kvalitativně zhodnotit reálnou skutečnost ve světle širších cílů společenského rozvoje, určit sociální efektivnost uskutečňovaných opatření, změřit stupeň dosaženého pokroku.

Účelné by bylo, jak poznamenávají autoři, doplnit údaje o materiály z jiných zemí; použít korelační analýzu časových položek.

Je třeba vzít v úvahu, že racionální časový rozpočet sám o sobě je jen prvkem širšího systému normativních charakteristik životních činností lidí. Musí být v souladu s normativy jiných stránek způsobu života. Stálé zpřesňování a zdokonalování ukazatelů racionálního časového rozpočtu a celého jeho systému je neoddelitelným rysem racionálních normativů spjatých se společenským rozvojem. V tomto smyslu zpracování racionálního modelu trávení času je nepřetržitým procesem, tak jako sám rozvoj společnosti.

Předností recenzované práce je tvořivé spojení teorie s praxí řešení problematiky, konkrétní postižení dynamiky vývoje zkoumaných jevů a odhalení tendencí a změn v jedné z důležitých složek způsobu života — mimopracovní činnosti městského dělnictva. Poskytuje nejen bohaté informace o průběhu změn ve sféře mimopracovních činností, ale nastoluje řadu podstatných teoreticko-metodologických otázek, a to velice podnětným způsobem.

Především jde o metodologický princip prognózování sociálních procesů, odmítající prostou extrapolaci trendů, ale beroucí v úvahu i kvalitativní změny v podmínkách života.

V tomto kontextu vůbec nejprínosnější jsou úvahy autorů o možnostech vypracování systému racionálních normativů. Patrně jim dáme za pravdu v tom smyslu, že jakékoli cílevědomé řízení přeměn v podmínkách života, jež mají vytvářet předpoklady pro rozvoj člověka, se bez podobného systému neobejde.

Přístup autorů k rozpracování metodické stránky nese rysy skutečného novátorství. Nové závažné problémy, které nastolují, jsou bezesporu významným podnětem pro marxistickou teorii. Cesta, kterou autoři otevřeli, je nezbytná, zároveň však mimořádně obtížná. Patří jim však uznání za to, že po ní neváhali vykročit.

Blanka Filipcová — Ema Durejová

J. V. Osipova: Sociologija Emilja Džurkgejma. Kritičeskij analiz teoretiko-metodologičeskich koncepcij (Sociologie Emila Durkheima. Kritická analýza teoreticko-metodologických koncepcí)

Moskva, Nauka 1977, 280 s.

Emil Durkheim (1858–1917) patří mezi nejvýznamnější představitele buržoazní sociologie přelomu devatenáctého a dvacátého století. S teoretickou činností začal v době, kdy buržoazní sociologie nebyla ještě uznávána jako samostatná disciplína a kdy se v buržoazním sociálním myšlení projevovaly silné tendence vysvětlovat společenské jevy buď redukcionisticky, nebo spekulativně. Durkheim proto považoval za hlavní svůj úkol přesně stanovit předmět a metodu sociologie, a poté aplikovat takto získané obecné poznatky a metodologické direktivy na studium a výklad konkrétních oblastí společenského života a sociálních jevů. Jeho činnost měla v rámci buržoazní sociologie značný ohlas. Durkheim vytvořil vlastní sociologickou školu, byl vedoucím vůbec první katedry sociologie ve Francii a založil a řídil časopis *L'Année sociologique*, který byl ve své době nejvýznamnějším a nejznámějším buržoazním sociologickým časopisem na světě. Mezi Durkheimovy žáky a pokračovatele patřili takoví představitelé buržoazní sociologie jako G. Davy, L. Lévy-Bruhl, F. Simiand, S. Czarnowski, C. Bouglé, P. Fauconnet, M. Mauss, M. Halbwachs aj.

K Durkheimovi jako ke svému učiteli či alespoň autorovi, který měl vliv na jejich teorie, se hlásí i někteří soudobí buržoazní sociologové, jako je T. Parsons, R. Merton aj. V posledních desetiletích můžeme dokonce pozorovat jakousi novou vlnu zájmu o tohoto francouzského klasika buržoazní sociologie, a to zejména v americké socio-